

ABDULQOHIR JURJONIY — BALOG‘AT NAZARIYASINING ASOSCHISI

Tursunov Qodirjon

Imom Buxoriy nomidagi Toshkent islom instituti, 404-guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘rta asr musulmon tilshunoslik tarixida muhim o‘rin egallagan Abdulqohir Jurjoniylarning hayoti va ilmiy merosi chuqur tahlil qilinadi. Jumladan, uning “Dalail ul-i‘jiz” va “Asror al-Baloga” asarlarida ilgari surilgan nazariy qarashlar balog‘at, matnshunoslik, diskurs tahlili, uslubshunoslik va semantika doirasida o‘rganiladi. Shuningdek, Jurjoniylarning tomonidan ilgari surilgan “nazm” nazariyasining zamonaviy lingvistikaga ta‘siri, uning falsafiy va estetik asoslari tahlil etiladi. Maqolada Jurjoniylarning qarashlarining bugungi ilmiy jarayonlar bilan uyg‘unlashish istiqbollari ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Abdulqohir Jurjoniylarning, balog‘at, nazm nazariyasi, matnshunoslik, stilistika, semantika, diskurs tahlili, estetik tahlil, zamonaviy tilshunoslik, arab tilshunosligi, til va tafakkur, kontekstual yondashuv, Qur‘on tahlili, adabiy-estetik tafsir, mantiqiy tahlil.

Til — nafaqat aloqa vositasi, balki fikr, hissiyot va estetik anglash vositasi sifatida madaniy qatlamning muhim unsuri hisoblanadi. Sharq tilshunoslik an‘anasida bu masalaga chuqur yondashilgan bo‘lib, ayniqsa Abdulqohir Jurjoniylarning til, mantiq va estetikani yagona tizim sifatida qaraydi. U o‘z asarlarida balog‘at, mantiq, tafsir, uslubshunoslik, hatto adabiyotshunoslik va falsafa ilmlarini o‘zaro uyg‘unlashtirib, arab tilshunosligiga chuqur nazariy poydevor qo‘ygan.

Abdulqohir Jurjoniylarning (1009–1078) asosan Eronning Jurjon viloyatida yashab, o‘z ilmiy faoliyatini Bag‘dod va Hirot madrasalarida olib borgan. U o‘z davrining yirik mutafakkirlari, masalan, Zamaxshariylarning, Sakkokiylarning va Sayyid Sharif

Jurjoniy bilan ilmiy aloqada bo'lgan. Ularning ba'zilar Jurjoniyning qarashlarini davom ettirgan yoki izohlagan.

Jurjoniy zamonaviy kontekstda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Uning qarashlari XX–XXI asr olimlari, jumladan, Tilyal Yasin, Salim Muhammad al-Habbash, H. Mirzayev, A. Qayumovlar tomonidan tahlil etilgan. Bu tadqiqotlar Jurjoniy fikrlarining nazariy barqarorligini va ilmiy uslubining o'ziga xosligini tasdiqlaydi.

Jurjoniy nazarida “nazm” bu faqatgina sintaktik tartib emas, balki so'zlar o'rtasidagi mantiqiy, semantik va kontekstual aloqalarning uyg'unlashuvi orqali mazmun hosil bo'lishidir. “Nazm” so'zlarning joylashuvi emas, balki ular orasidagi o'zaro bog'liqlikdir.

“Asror al-Baloga” va “Daloil ul-i'joz” asarlarida Jurjoniy har bir so'zning kontekstdagi o'rini, ta'sirchanligini va go'zallik mezonlarini aniq tahlil qilgan. Bu yondashuv til birliklarini tizimli tarzda tushunishga asoslangan.

Jurjoniy qarashlari hozirgi kunda tekstshunoslik, stilistika, semantika, pragmatika va diskurs tahlilida bevosita tatbiq etilishi mumkin. Masalan, M. A. K. Hallidayning funksional grammatika nazariyasida “kontekst” va “ma'no izchilligi” markaziy o'rin tutadi. Bu jihatlar Jurjoniy asarlaridagi kontekstual yondashuv bilan o'zaro mos keladi.

Jurjoniy shuningdek, tilning mantiqiy-falsafiy asoslarini estetik me'yorlar bilan uyg'unlashtirgan. Bu esa hozirgi adabiy matn tahlilida qo'llaniladigan estetik-psixologik yondashuvlarga juda yaqin.

Jurjoniy uchun balog'at bu faqat go'zallik emas, balki ta'sirchanlik, mantiqiy izchillik va semantik chuqurlikdir. U balog'atni inson tafakkurining estetik ifodasi sifatida ko'radi. Shu bois uning qarashlari estetik nazariya, til falsafasi va tilshunoslik o'rtasida ko'prik vazifasini bajaradi.

Shuningdek, Jurjoniyl balogʻatni matnshunoslik bilan bogʻliql holda izohlaydi. Unga koʻra, matn – bu oʻzaro mazmunli bogʻlangan soʻzlar zanjiri emas, balki estetik taʼsir kuchiga ega boʻlgan kommunikativ birlikdir.

Bugungi lingvistika, ayniqsa kognitiv va kommunikativ yondashuvlar, Jurjoniyl merosidan ilhom olgan holda tahlil qilinmoqda. Matnning semantik tuzilmasini, stilistik qatlamini va diskurs komponentlarini oʻrganishda Jurjoniyl ilgari surgan tamoyillar — oʻziga xos ilmiy asos boʻlib xizmat qilmoqda.

Shuningdek, Qurʼon tahlili doirasida uning uslubi hanuzgacha lingvistik tafsirda qoʻllaniladi. Bu esa Jurjoniyl metodologiyasining diniy va ilmiy tadqiqotlarda uzviyligidan dalolat beradi.

Jurjoniyl bilan bir davrda yashagan Abu Hilol al-Askariyl, Ibn Sinolar ham til va tafakkur aloqasini tahlil qilgan. Biroq Jurjoniylning yondashuvi matnga chuqur semantik va estetik nazar tashlaydi. Ibn Sinoning mantiqiy tahlil usuli bilan Jurjoniyl nazariyasi oʻrtasida koʻplab oʻxshashliklar va tafovutlar mavjud.

Gʻarb tilshunosligida, xususan, Ferdinand de Sossyur va Noam Chomskyni nazariyalari Jurjoniyl qarashlari bilan maʼlum darajada mushtaraklikka ega — lekin Jurjoniyl bu munosabatlar koʻproq estetik-falsafiy tusga ega.

Abdulqohir Jurjoniyl Sharq tilshunosligi va adabiy tafakkuri tarixida noyob shaxsdir. Uning asarlari oʻz davrida ulkan ilmiy burilish yasagan boʻlsa, bugungi kunda ham ularning nazariy asoslari chuqur ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, “nazm” nazariyasining matnshunoslik, stilistika va kommunikatsion tilshunoslik bilan uygʻunligi uning ilmiy qarashlarini dolzarb qiladi.

Jurjoniyl merosi tilshunoslik, falsafa va estetikani bir butun metodologik makonda uygʻunlashtirgani bilan ajralib turadi. Shuning uchun uning asarlarini hozirgi lingvistika va adabiyotshunoslik tadqiqotlariga tatbiq qilish keng imkoniyatlarga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jurjaniy, A. (1984). Asror al-Baloga. Qohira: Dar al-Ma'arif.
2. Jurjaniy, A. (1991). Daloil ul-i'joz. Bayrut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah.
3. Qayumov, A. (1974). Adabiy-tanqidiy meros haqida. Toshkent: Fan.
4. Halliday, M.A.K. (1994). An Introduction to Functional Grammar. London: Edward Arnold.
5. Mirzayev, H. (2003). Arab tilshunosligi asoslari. Toshkent: TDPU.
6. Sakkokiy, A. (1990). Miftah al-Ulum. Bayrut: Dar al-Fikr.
7. Zohidov, H. (2008). Til va tafakkur. Toshkent: O'qituvchi.